

УДК 94(477)

Мельничук О.А. Додаткові допомоги застрахованим із тимчасової непрацездатності в Україні у 20-х рр. ХХ ст. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» /Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків: Майдан, 2008. – Вип. 29-30. – С. 177-180.

Мельничук Олег Анатолійович, докторант НПУ ім. М.П. Драгоманова,
кандидат історичних наук, доцент.

ДОДАТКОВІ ДОПОМОГИ ЗАСТРАХОВАНИМ ІЗ ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ В УКРАЇНІ У 20-Х РР. ХХ СТ.

В статті висвітлюється діяльність органів соціального страхування УСРР щодо забезпечення застрахованих додатковими допомогами із тимчасової непрацездатності у 1920-х роках. Автор акцентує увагу на умовах і порядку надання допомоги, вказує на її розміри та обсяги.

Соціальне страхування найманих працівників, запроваджене в Україні при переході до НЕПу, розповсюджувалося на різні види соціальних ризиків. Найбільш поширеним було соціальне страхування із тимчасової непрацездатності. Даний вид страхування був найоб'ємнішим, оскільки включав у себе крім основних допомог з тимчасової непрацездатності також і додаткові, на які могли розраховувати особи, не працюючі за наймом.

Метою даної статті є розкриття діяльності страхових органів УСРР по забезпеченню застрахованих додатковими допомогами із тимчасової непрацездатності у 20-х рр. ХХ ст. Дана проблема не була предметом спеціального історичного дослідження, хоча окремі її аспекти знайшли відображення в джерелах та літературі. Так, серед сучасних досліджень слід назвати праці В. Шарпатога [1], Б. Сташківа [2], Н. Болотіної [3], в яких подано загальну характеристику діяльності страхових органів УСРР в даний період. В популярних виданнях відповідальних страхових працівників І. Койре [4], В. Караваєва та І. Трефілова [5] розкрито умови й порядок надання застрахованим додаткових допомог. Джерелами при написанні статті слугували збірники нормативних актів, статистичні та фінансові звіти страхових органів, архівні матеріали. Практика соціального страхування відображена в періодичній пресі того часу.

За кодексом законів про працю УСРР 1922 р. допомога з тимчасової непра-

цездатності призначалася, якщо втрата заробітку була пов'язана із хворобою, травматизмом, карантинном, вагітністю та пологами, доглядом за хворим членом сім'ї [6. Ст.176]. Тобто, під непрацездатністю в радянському законодавстві розуміли не лише хворобу, але й інші випадки, в яких особа була позбавлена заробітку. Правом на отримання допомог із тимчасової непрацездатності користувалися всі застраховані, які на момент втрати працездатності працювали за наймом на державних, громадських, кооперативних, орендних чи приватних підприємствах, установах, організаціях або у фізичних осіб. Вказані особи претендували на допомогу незалежно від їх матеріального та сімейного становища, характеру та тривалості роботи та способів розрахунків із ними [6. Ст.175].

Для застрахованих із тимчасової непрацездатності передбачалася також виплата допомоги, пов'язаної із материнством. Так, допомога із вагітності та пологів видавалася особам, зайнятим фізичною працею, протягом 8 тижнів до пологів та 8 тижнів після них. Для осіб розумової праці цей термін зменшувався до 6 місяців перед та після пологів [6. Ст.132, 181]. Виняток становили такі професії, як: телефоністки, телеграфістки, масажистки, лікарі, артистки драми, опери, балету та цирку, зайняті на нічних роботах, інструктори та інспектори [7. С.49]. Згодом постановами Південного бюро ВЦСПС даний перелік доповнили сортувальники пошти, продавці торгових закладів, машиністки, фармацевти тощо [8. С.17].

Усі перераховані види допомог вважалися основними для тимчасово непрацездатних. Окрім них, для даних категорій, передбачалися і додаткові допомоги. Так, для застрахованих та їх дружин, у випадку народження дитини передбачалася одноразова допомога на предмети догляду за новонародженим у розмірі середньомісячної заробітної плати даної місцевості. Протягом 9 місяців після народження дитини передбачалася виплата допомоги для годування дитини, в розмірі 1/4 від середньої заробітної плати [6. Ст.182]. За ст. 184 Кодексу законів про працю УСРР передбачалася допомога на поховання застрахованого та непрацездатних членів сім'ї у розмірі середньої вартості цивільних похоронів, але не більше середньої заробітної плати в даній місцевості. При похованні дітей до 10 років видавалася допомога у вигляді половини заробітку.

Право на отримання додаткових допомог надавалося: особам, що працювали за наймом і підлягали страхуванню за додатковими видами; особам, що забезпечувалися з інвалідності чи втрати годувальника; учителям, що отримували пенсію за вислугу років; безробітним, що отримували допомогу із безробіття [9. С.36]. Призов в ряди Робітничо-Селянської Червоної армії (РСЧА) та Робітничо-Селянського Червоного флоту (РСЧФ) давав право на збереження за сім'єю застрахованого протягом одного місяця всіх додаткових видів допомог, при цьому допомога для годування дитини видавалася протягом дев'ятимісячного терміну з дня родів [10. Ст.198].

Усі кошти, передбачені для виплати допомог тимчасово непрацездатним були зосереджені у страховому фонді «А». У першому офіційному звіті Головцотстраху УСРР зазначалося, що за перше півріччя 1923/24 р. по 9 губерніях України та дорожно-будівельній касі на допомогу застрахованим було використано 4680930 крб., з них: на виплату основної допомоги із непрацездатності – 3196972 крб.; допомоги, пов'язаної із материнством – 293683 крб.; додаткові допомоги – 1110156 крб.; інші витрати – 73131 крб. Серед усіх губерній найбільша частка виплат (понад 1/3) припадала на Донецьку губернію (1598730 крб.), на другому місці – Харківська (780825 крб.), на третьому – Київська (656916 крб.) губернії [11. С.16-17].

Через складне фінансове становище страхкаси розміри додаткових допомог значно відставали від задекларованих. Обіжником НКП УСРР від 6 червня 1923 р. допускалася навіть натуралізація додаткових допомог за рішенням комітету страхової каси. Зокрема, допомога на предмети догляду могла бути замінена одноразовою видачею відповідної кількості мануфактури, ниток, мила та інших необхідних предметів. Допомога на годування замінювалася щомісячною видачею певної кількості продуктів (молока, білої муки, цукру, манної крупи та інших дієтичних продуктів [12. С.62]. Так, на 1 лютого 1924 р. Вінницька страхова каса виплачувала допомоги з тимчасової втрати працездатності у розмірі 50% фактичного заробітку, додаткові допомоги видавалися натурою [13. С.21].

Із зниженням тарифів страхових внесків на початку 1925 р. для виходу із

складного фінансового становища страхові органи були змушені були і надалі знижувати розміри додаткових допомог. Зокрема, допомога на предмети догляду за новонародженим зменшувалася до 50% середньої заробітної плати, на годування дитини – 1/4 від розміру допомоги на предмети догляду. Зменшувався також розмір допомоги на поховання для осіб віком до 10 років в обсязі 40% середньої заробітної плати [14. С.5].

Співвідношення додаткових допомог до інших соціальних виплат в порядку соціального страхування протягом 1920-х рр. відображає подана нижче таблиця [15. С.6].

<i>Види допомог</i>	<i>1923/24 р.</i>	<i>1924/25 р.</i>	<i>1925/26 р.</i>	<i>1926/27 р.</i>	<i>1927/28 р.</i>
З тимчасової непрацездатності	47,5	41,9	41,9	40,2	37,0
З безробіття	10,7	12,6	12,8	14,2	15,1
Додаткові допомоги	13,9	15,3	15,9	13,8	13,4
Пенсії	12,8	15,9	18,4	23,9	25,4
Профілактика	9,8	10,6	9,1	5,2	5,9
Інші види	5,3	3,7	1,9	2,7	3,2

Як бачимо, на фоні зростання обсягу окремих допомог та пенсій, частка допомоги з тимчасової непрацездатності, а також додаткових видів допомог поступово зменшуються. Завідувач Головоцстрахом УСРР І. Фрейман, виступаючи на пленумі ВЦРПС, засвідчив, що «така тенденція цілком відповідає директивам вищестоящих органів» [16. С.4].

Наявність офіційних опублікованих звітів Головоцстраху УСРР за 1924-1928 рр. дає нам можливість за допомогою таблиці продемонструвати практику соціального страхування з тимчасової непрацездатності, в тому числі і додаткових видів допомог [17].

	1924/25 р.	1925/26 р.	1926/27 р.	1927/28 р.
Витрачено на допомогу із тимчасової непрацездатності (крб.)	28 245 134	31 213 200	34 920 314	41 383 568
Витрачено на додаткові види допомоги (крб.)	10 318 281	11 862 017	11 962 631	11 644 551
Кількість випадків непрацездатності на 100 застрахованих	87	96	85	76
Кількість днів непрацездатності на 100 застрахованих	992	1014	901	923
Середній розмір денної допомоги (крб.)	1,97	2,29	2,51	2,71

Поміщені в таблиці дані підтверджують, що із збільшенням кількості застрахованих протягом вказаного періоду збільшувалися і витрати соцстраху на основну та додаткові види допомоги із тимчасової непрацездатності. Не надто

суттєво, але зростав і її розмір. Однак, в той же час, абсолютні показники, які визначали кількість випадків та днів непрацездатності в розрахунку на 100 застрахованих, починаючи з 1925/26 р. зменшувалися. Це пояснювалося прагненням влади скоротити обсяг виплат з тимчасової непрацездатності та спрямувати вільні кошти на соціально-побутове забезпечення працівників.

13 січня 1927 р. постановою СРСС при НКП СРСР були затверджені нові правила, що визначали підстави отримання додаткових допомог, введені в дію з 1 лютого 1927 р. Вони в цілому підтверджували види додаткових допомог та коло осіб, які претендували на їх отримання[18. Арк.86.]. Однак, суттєво був змінений порядок призначення додаткових допомог по соціальному страхуванню. Так, допомога при народженні дитини видавалися застрахованим за умови, якщо середній заробіток, із розрахунку якого визначалася допомога із тимчасової непрацездатності не перевищував максимум допомоги, встановленої для даної місцевості. При цьому застрахований мав відпрацювати за наймом не менше 6 місяців. Додаткові допомоги, визначені правилами, виплачувалися у таких розмірах: [19. С.167]

Пояс	Норми додаткових допомог (в крб.)			
	на предмети догляду	на годування дитини	на поховання померлих у віці:	
			до 10 років	старше 10 років
I	30	8	22,50	45
II	27	7	17,50	35
III	26	6,50	14,50	29
IV	24	6	13,50	27
V	22	5,50	12,50	25
VI	16	4	10,50	21

Як бачимо розміри додаткових допомог вже не залежали від заробітної плати, а виплачувалися у твердих грошових сумах. Оскільки більше половини страхових кас України відновилися до V та VI тарифних смуг, то розміри допомог тут виявилися найменшими. Виняток становили страхові каси промислових районів, які отримували допомоги за третім поясом. Так, наприклад, на 1 жовтня 1927 р. за оголошенням Дніпропетровської окружної страхкаси додаткові види допомог по м. Дніпропетровську виплачувалися у таких розмірах: на предмети догляду за новонародженим – 26 крб.; на годування дитини – 6 крб. 50 коп.; на поховання – 29 крб.(для осіб, старших 10 р.) та 14 крб. 50 коп. (для осіб молодших 10 р.) [9. С.45]. В середньому по Україні: на предмети догляду виплачувалося 22 крб. 30 коп; на

годування дитини – 5 крб. 62 коп.; на поховання 25 крб. 82 коп. [18. С.428].

Отже, страховим законодавством 1920-х рр. передбачалися додаткові допомоги, зумовлені витратами, пов'язані із народженням та похованням. Розміри таких допомог були незначними, однак через значну кількість страхових випадків становили майже третину коштів, виділених для тимчасово непрацевдатних.

Література:

1. Шарпаций В.Г. Функціонування системи соціального забезпечення в УСРР 1921 – першої половини 1930-х років. – К., 2005; Шарпаций В.Г. Соціальне забезпечення в УРСР (20 – 30-ті роки ХХ ст.). – К., 2006.
2. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навчальний посібник. – К., 2005.
3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні.- К., 2005.
4. Койре Є. Кому й як страхові каси видають додаткові види допомоги. / На народжену дитину та похорон. – К.: Держтрудвидав, 1930.
5. Караваев В., Трефилов И. Назначение и выдача пособий по временной нетрудоспособности, на рождение ребёнка и погребение. – М.: Профиздат, 1934.
6. Кодекс законов о труде 1922 г. – Харьков, 1923.
7. Бухаров И., Кац Р. Действующее законодательство по обеспечению при временной нетрудоспособности. (Комментарий). - М., - 1930.
8. Бюллетень Южбюро ВЦСПС. – 1921. – №7-8.
9. Сборник новых правил получения пособий по временной нетрудоспособности, безработице и дополнительным видам. – Днепропетровск, 1927.
10. Кодекс законов о льготах и преимуществах для военнослужащих Рабоче-Крестьянской Красной армии и Рабоче-Крестьянского Красного флота СССР и их семей, утверждённого постановлением ЦИК СССР от 29 октября 1924 г. // СЗ СССР. – 1924. - №21.
11. Финансовый отчет и анализ финансового положения социального страхования на Украине за 1-ю половину 1923/24 г.- Харьков: Издание Главного управления социального страхования НКТ УССР, 1924.
12. Сборник действующего законодательства по социальному страхованию на Украине. Под общей редакцией И.И. Фреймана. – Харьков: «Вопросы труда», 1926.
13. Вопросы страхования. – 1924. – №5.
14. Информационный листок ГУСС. – 1925. – №9.
15. Басюк З. Социальное страхование в УССР // Вопросы страхования. – 1928. - №18.
16. Фрейман И.И. Бюджет социального страхования // Вопросы труда на Украине. – 1928. - №15.
17. Таблицю складено за: Социальное страхование в 1924-1925 гг. Материалы к страховой компании. – М.: Вопросы труда, 1925. – С.23; Социальное страхование на Украине в 1925-1926 гг. – Харьков: Изд. НКТ УССР, 1927. – С. 36, 37, 38, 50; Соціальне страхування на Україні у 1926-1927 рр. (Статистичні та фінансові матеріали. – Харків, 1928. – С. 54, 55, 57, 64, 104; Соціальноє страхування на Україні у 1927-1928 рр. (Статистичні та фінансові матеріали. – Харків, 1929. – С. 31, 33, 41, 93, 97.
18. Державний архів Вінницької області. – Ф.Р.155. – Оп.1. – Спр.524.
19. Трефилов И. М. Страховик. Справочник по вопросам социального страхования и медицинской помощи застрахованным. Изд. 2-е. – М.: Вопросы труда, 1927.

